

4300
2057
ПРОФ. ДР. СТАНИСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ.

ПРОВІДНІ
ДУМКИ В ІСТОРІЇ І ТЕОРІЇ
МІЖДЕРЖАВНОГО
ПРИВАТНОГО ПРАВА.

П Р А Г А.

НАКЛАД УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПРАЗІ.

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ.

1923.

Проф. Др. Станислав Дністрянський:

ПРОВІДНІ ДУМКИ В ІСТОРІЇ І ТЕОРІЇ МІЖДЕРЖАВНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА.

У міжнародній лучбі нема спільних постанов приватного права про взаємини громадян різних держав між собою, та спроби, які в сьому ділі роблено ранійше, головно на конференції в Газі, не довели до успіху. Кожна цивілізована держава рішає сама про місцеві границі законів, вона сама означає правні норми, коли суддя має в міждержавному приватному праві зберігти своє або чужинецьке право. На жаль, ні теорії, ні практиці не вдалося як слід вияснити всі шляхи розвитку сього problemu та промостити дорогу до одноцільної системи. Серед щораз нових питань, які ускладнюють увесь problem, не добачується провідної думки, що зумілаб звести різні системи міждержавного приватного права до спільного знаменника.

Тому в сій розвідці вкажу провідні ідеї сього питання не лиш у минулому, але й в сучасности, та, щоби сконцентрувати свої досліді, обмежу їх на особову правну сферу людини в міждержавнім приватнім праві.

Перші сліди міжнародньої лучби на полі приватного права стрічаємо щойно в старо-германській системі особових пле-мінних прав (т. зв. Stammesrechte): кожний чоловік жив правом свого племені, де він не находився; до чужих „племінників“ слідувало завсе прикладати їхнє племінне право. На сьому принципі стояли *leges Barbarorum* 5.—9. століття, та розуміється само собою, що такий правний стан міг існувати тільки в часах міні-мальних приватних зносин між громадянами поодиноких племен. Від 10. століття правна система змінилася. Почин до сього дав феудалізм середньовіча. Зв'язуючи ціле життя-буття з ґрунтовою посілістю, він витворив новий, територіяльний принцип на полі міждержавного приватного права. Кожна держава та кожна

самостійна земельна область признавала собі право рішати про всі особи, річі та правні відносини в обсягу своєї території. Принято засаду: *omnes consuetudines sunt reales*, зачим проголошено норму: *bona personam non sequuntur, sed personas ipsas ad se trahunt*.

Сей територіяльний принцип не був проте висловом суверенности держави, — тільки реальної залежності від ґрунту. Залежність від землі обіймала всіх, що на ній знайшлися, — своїх та чужинців; чужинець мусів піддатися праву дотичної території — держави або області. Особова сфера людини не грала ніякої ролі.

Та природно, що ся система могла задержатися тільки доти, доки торгівля й промисел не вийшли далеко поза межі дотичних областей. З хвилию, коли торгівля й промисел урухомили міжнародний суспільний оборот, територіяльна система феодалізму мусіла стратити своє первісне значіння. Почин до сього дали італійські міста 11. століття. Тут повстали свободні громади з власною автономією. Закони сих громад називалися *statuta*.

Між тими містами почався торговий і промисловий рух, і треба було як слід унормувати правні взаємини громадян, що підлягали різним статутам. А що тут ходило головню про урухочення торгівлі та промислу, то мусіла прийти до значіння особа, як така, зі своїми особистими прикметами, — особа, як свободний громадянин свободних італійських міст. Говорено про колізію статутів, і сим питанням занялася славна юридична школа, якої головним осідком була тоді Больонія. В атмосфері науки римського права та при змаганню до урухочення суспільного обороту феодална система міждержа ного приватного права могла задержатися тільки в таких справах, які торкалися безпосередню річей; для особової правової сфери витворено нову, самостійну правну основу. Так прийнято, почавши з 11. століття, два головні шляхи побіч себе, відповідно до двох правних сфер: особової та реальної. Пізнійше винйдено на се назву: особового й реального статута; де особа була *punctum saliens* правового відношення, там рішали закони того міста, до якого вона належала (особовий статут); де річ була головною основою правового відношення, там рішали *leges rei sitae* (реальний статут). Чим більше поширювалася міжнародня торгівля, тим більше змагався вплив особових статутів, і небаром прийшло до того, що навіть усі рухомі річі звязувано з особами та в багатьох областях переказувано особовим статутам (на засаді: *mobilia personam sequuntur*, або: *mobilia ossibus inhaerent*). Тільки там, де ще феодалний устрій задержав рішаючий вплив на сферу приватного права, теорія реальних статутів додержувала давнього значіння; натомісць чим свободнійше розвивався торговий та промисловий рух, тим сильнійше проявлявся вплив особових статутів.

Щож могло бути вихідною точкою особового статуту? Очевидно той момент, який зв'язував тоді особисту сферу чоловіка з тим містом, звідки він провадив свої торгові та промислові справи. Се був „осідок“ (*domicilium*), як осередок правової діяльності особи. В тому часі се не могло бути інакше. Що осідок (у сьому розумінні) сходився рівночасно з приналежністю до дотичного міста, чи коротко кажучи, з горожанством (або громадянством), — се було другорядне. Тому особові статуту основуються на доміцілю; оскільки особа являлася *punctum saliens* дотичної правової події, рішали закони того місця, де вона мала свій осідок.

Ся провідна думка характеризувала теорію особових статутів, деб її не прийняли, хоч як ріжнилися поодинокі рішення в ріжних часах та місцях між собою. Зосібна ріжнилися погляди вчених і практиків щодо тих випадків, які малиб належати до особових статутів. Говорено взагалі про *statuta, quae personam respiciunt, de persona disponunt*, тощо, але в теоретичних міркуваннях не виходжено ніде поза загальний погляд, що з закона повинен слідувати намір рішати якраз про особу. Сюди зачислювано в першу чергу правні постанови, які торкалися особистих прикмет людини, зосібна правової здатности: постанови *de personarum statu, de iure, conditione, qualitate personae*. Дальше говорено притім про правесне походження, повнолітність, проголошення інфамії, правне становище чоловіка в родинних відносинах, зосібна підчинення дітей під батьківську, жінки під чоловічу владу, недолітків під опіку, божевільних під курателю ітд. Особовими статутами обнято не тільки стан особи, але й правні наслідки сього стану, не тільки *qualitatem*, але й *habilitatem personalem*.

Під впливом Бартолюса (14. стол.) прийнялася теорія статутів у цілій німецькій імперії та мала великий вплив на західно-європейські держави середньовіччя й перших століть нововіччя. Небаром долучено до особових і реальних статутів ще т. зв. *statuta mixta*, що мали обов'язувати на місці, де виконано якесь правне діло (напр. заключено контракт): *locus regit actum*.

Та чим більше теорія статутів наближалася до кінця 18. віку, тим більше вона відривалася від свого первісного італійського пня, затрачуючи первісний характер. Теорія й практика почали щораз більше плутатися, стративши органічний зв'язок з тими відносинами, з яких система повстала, та не маючи змоги вказати нових шляхів для нових правових відносин. Проте треба зазначити, що теорія особових статутів придержувалася аж до кінця 18. століття законів доміцілю, як се бачимо ще з постанови баварського кодексу (*Codex Maximilianeus Bavaricus* з 1756 р.), що „*in mere personalibus*“ треба оглядатися на „*statuta in loco domicilii*“. Про „громадянство“ не було мови.

Між тим, коли в Середній Європі панувала теорія статутів, повстала в 16. віці у Франції нова теорія. Проголосив її Аргентреус. Він став свідомо на становищі територіяльного принципу в розумінні суверенної держави. Його провідна думка така: Закони, видані для якоїсь території, обов'язують усіх, що в обсягу її заключають правні діла або dokonують безправні вчинки. Виймки від сього принципу допускаються дуже рідко.

Франція була першою державою на континенті, що під кінець середньовіччя та на початку нових віків поборолала ідею всесвітньої монархії, яку представляла тоді „римська держава німецької нації“, та, поборовши в себе феодалізм, перевела ідею суверенності держави в повній чистоті, — ідею найвищої влади, ні від кого незалежної. В 16. віці була Франція абсолютною монархією, що побіч абсолютної державної влади не признавала ніяких чужих елементів правної влади. Не диво тому, що ся мета мусіла вплинути також на правні погляди на полі міждержавного приватного права. Поставивши тривку теорію суверенності держави, Франція мусіла стати батьківщиною нового територіяльного принципу, тим нового, що він оперся виключно на територіяльній державній владі, як такий, скинувши з себе всяку земельну залежність та зв'язаність феодалної доби. На основі сього принципу рішатиме *lex territorii*, як вислів територіяльної державної влади.

Але хоч у Франції повстала ся нова ідея, не у Франції вона зараз принялася. Першими державами, що її прийняли, були Бельгія й Голляндія (в 17. віці). Опісля вона перейшла з Голляндії до Англії й до Америки, де ще й тепер існує.

Так стали побіч себе під кінець 18. віку дві ріжні системи: статутова й територіяльна. Про особову сферу чоловіка рішав по статутівній теорії осідок дотичної особи, по територіяльній рішали закони держави, де dokonано правного діла або безправного вчинку. Громадянство, як таке, не було признаною основою приватного права в міжнародній лучбі. В законотворах з кінця 18. та початку 19. віку виступає „громадянство“ в конструкції міждержавного приватного права дуже несміло та не безпосередньо. І так, напр., арт. 3 французького *code civil* є очевидно висловом територіяльного принципу, та останнє речення сього артикулу являється радше розширенням територіяльного принципу на своїх громадян поза границею держави, ніж висловом теорії, що в особових відносинах має рішати „громадянство“, як таке (арт. 3 *code civil* не говорить про чужинців, тільки про Французів). Самий текст арт. 3 *code civil* потверджує сей погляд:

„Les lois de police et de sûreté obligent tous ceux qui habitent le territoire.

Les immeubles, même ceux possédés par des étrangers, sont régis par la loi française.

Les lois concernant l'état et la capacité des personnes régissent les Français, même résidant en pays étranger“.

(Про постанови австрійської кн. цив. зак. з 1811 р. буде ще мова нижче).

В 19. віці бачимо нові змагання на полі міждержавного приватного права. Мабуть і тут французька революція не залишилася без впливу. Правда, що вона звернула головну увагу на політичні права людини; проте вона мусіла мати могутній вплив і на приватну сферу чоловіка, коли зважимо, що зрівняла всіх людей супроти права, що знесла привілеї стану, походження ітд., що запровадила свободу віроісповідання, свободу набування, ненарушимість приватної власності, тощо. Держава запоручила громадянам *les droits de l'homme*, вона їх зблизила, як таких, до держави, та забезпечуючи всім громадянам рівну правну охорону, приневолила їх до того, що вони почали до „громадянства“ прив'язувати далеко більшу вагу, ніж коли-небудь раніше. „Громадянство“ стало новою основою правного життя в державі, намість „мешканців держави“ прийшли „громадяне,“ та громадянство стало осередком, який притягав та концентрував людей в огнищі особових прав людини.

Тому чим більше приймаються в Європі ідеї французької революції, тим більше починає в особовій сфері чоловіка висуватися громадянство на перший плян правової держави. Через те і в міждержавнім приватнім праві починає громадянство грати в 19. віці визначну роль і то якраз у всіх питаннях ранішої теорії особових статутів. „Громадянство“ займає тут помалу місце „доміцілію“ — та новітна теорія зраджує наклін, в усіх випадках, де раніше рішало місце осідку, передати рішачу роль „громадянству“ дотичної особи. Італієць Манціні конструує *lex patriae*, а за ним іде Француз Л'єоран (*la loi nationale*).

Манціні вчив, що при *jura status*, при родинних та спадкових відносинах повинні й в міждержавному обороті рішати закони держави, до якої належить особа по своєму громадянству. Вісімнадцятий німецький правничий конгрес виніс загальну норму, що „в випадках колізії міждержавного приватного права треба, з огляду на правну та ділову здатність осіб, на родинні та спадкові відносини поставити засаду, що право осідку замінюється тим правом, яке ґрунтується на державній приналежності“. Також *institut de droit international* висловив подібний погляд.

Під впливом сеї теорії почала французька практика зберігати й при чужинцях *la loi nationale* в питаннях про „l'état et la capacité des personnes“, хоч арт. 3 *code civil* відносився тільки до Французів. Італійський *codice civile* з 1865 р. постановив в арт. 6, що „стан і особова здатність осіб та родинні відносини нормуються законами нації, до якої належать особи“. Нідерландський

та португальський закон (арт. 6 — та арт. 27) обмежували однак *lex patriae* тільки на питання про стан і ділову здатність осіб.

Але ця теорія натрапила на сильних противників. Голова історичної школи Савіні висловився з повною рішучістю за теорією доміцілью, а головні законотвори з кінця 19. та з початку 20. століття прийняли що-правда теорію нової італійської школи про *lex patriae*, але з такими застереженнями, що справді слід призадуматися, чи задержати теорію, чи заступити її іншою. Треба ще додати, що ні англійське ні американське право не думає змінити свого територіального принципу, та в крайньому разі робить малі уступки теорії доміцілью, але не теорії громадянства.

Взагалі можна констатувати, що з хвилиною здійснення головних кличів французької революції в Європі та з моментом реакції другої половини 19. віку проти змагань справжньої національної ідеї ослабла й конструктивна сила нової італійської теорії. Якщо сьогодні в міждержавнім приватнім праві згадується про *lex patriae*, вона далека від того, щоби бути провідною ідеєю в порішенні сього питання в модерному праві.

Задержимося на особовій сфері чоловіка, або — як каже австрійський закон — на особовому праві, що „торкається або особистих прикмет та відносин, або ґрунтується на родинних відносинах“ (§ 15). Се якраз головна домена *legis patriae* новітнього приватного права в міжнародній лучбі. Відносини спадкового права сюди — по мойому — не належать, бо воно як таке, не торкається, особових, а тільки маєткових відносин (Австрійське право вірно зачислює його до „річевих прав“: § 532).

Як наука дала почин до теорії про *lex patriae*, так само наука дала пізніше почин до обмеження сеї теорії. Славний німецький учений Бар виступив (1862) з поглядом, що правна здатність не повинна підлягати законам *patriae*, тільки законам дотичного правного відношення (напр., правна здатність заключити контракт повинна судитися по законах держави, яким підлягатиме сам контракт). Правна здатність обіймає, як відомо, головню ті питання, які французька конституанта унормувала в своїх „правах людини“ та які опісля стали спільним здобутком усіх цивілізованих держав і народів. Тому в межах сих прав (напр., з огляду на знесення невольництва) вже тому не може виринути окреме питання про *lex patriae*, що дотичні правні норми є правильно в усіх цивілізованих державах рівні. Але оскільки в поодиноких державах залишилися, напр., станові або віроісповідні різниці, або оскільки дотична держава з огляду на окремі мотиви публичного порядку завела обмеження правної здатности (напр., щодо дезерції — пор. § 208 австр. зак. з 15. січня 1855, р. ч. 19 В. д. з.), тоді не можна приневолювати держави, щоби на своїй області виконувала чужі соціально-етичні норми, хочби тільки супроти чужинців. Погляд

Бара прийнявся у чорногірському законі з 1888 р. та визнається пануючою теорією німецького цивільного права. Вкінці треба зазначити, що про правну здатність т. зв. правничих осіб рішає в усіх державах *lex territorii*.

Але на цьому не спинилися обмеження *legis patriae*. І ділова здатність особи мусіла піддатися обмеженням.

Векселеве право постановило, що чужинці, не здатні по своїй *lex patriae* до векселевих зобов'язань, можуть все таки заключати важні векселеві зобов'язання в державах, які по своїм законам признають їм векселеву здатність (арт. 84 нім. векс. зак.). Так мусіла перед вимогами вільного суспільного обороту вступитися теорія громадянства.

Цюрихське приватне право (1853) пішло ще далше. Воно взагалі піддало ділову здатність чужинців у всіх оборотових відносинах законам держави, де заключено ці відносини, а не законам *patriae* дотичного чужинця. Сей правний погляд дав почин до дальших законних норм у цьому напрямку.

Сюди належить у першу чергу арт. 10 відст. 2 і 3 швейцарського закона про особисту ділову здатність з 1881 р. Сей закон постановляє: „Особиста здатність до ділання судитиметься по правах держави, до котрої належать особи. Але коли чужинець, нездатний по правах свого краю до ділання, заключить зобов'язання в Швейцарії, то його зобов'язання важне, якщо він був ділово здатним по швейцарському праву.“ Обмеження відноситься очевидно, як і в цюрихському праві, до всіх оборотових правних відносин, та й годі сумніватися, що сю норму поставлено в інтересі кредиту.

Тим самим шляхом пішов і німецький цивільний закон з 1896 р. Арт. 7 впр. 3. ставить, що-правда, на початку норму, що ділова здатність особи судитиметься по законах держави, до якої особа належить (*lex patriae*), але зате в 3. відст. каже: „Якщо чужинець заключить в німецькій державі правне діло, до якого він ділово нездатний або щодо ділової здатности обмежений, то треба його з огляду на це правне діло вважати ділово здатним, колиб він був здатним по німецьких законах. Сеї постанови не можна прикласти до правних діл родинного чи спадкового права ні до таких, якими розпоряджується чужинецьким ґрунтом.“ І тут прийнято намість *lex patriae* т. зв. *lex territorii* за виїмком ділової здатности при набуванні нерухомих дібр за границею, причім залишилася *lex rei sitae*.

Подібну постанову бачимо вкінці і в новому швейцарському законі з 1907 р. Тут винесено в арт. 61 впр. пост. під 76) ось яку постанову: „Ділово нездатний чужинець, що заключив у Швейцарії якесь правне діло, не може покликатися на свою нездатність, колиб він підчас заключення діла по швейцарському

праву був ділово здатним. Сеї постанови не можна прикласти до правних діл родинного чи спадкового права, ні до таких, якими розпоряджується ґрунтом, положенням на чужині.“

Переглянувши європейські континентальні закони, констатуємо, що побіч систем, які визнають при діловій здатності *lex patriae*, залишилися й системи, що визнають *lex domicilii*. Напр., з огляду на *venia aetatis* приняло швейцарське право (арт. 7 відст. 3 зв'язк. зак. з 1891) *lex domicilii*.

Щодо обмеження ділової здатності задля марнотрати приняла Франція посередню систему та признає, що-правда, чужинецьку опіку над чужими громадянами, але рівночасно дає чужим опікуванцям можливість робити в межах власної потреби та власного майна закупки й набувати річи без дозволу опікуна.

Про поставлення умово хорого чужинця під курателю рішають по німецькому праву (арт. 8 впр. 3.) закони осідку або пробування. Навіть ті держави, що признають *lex patriae*, задержують собі право до самостійної перевірки умового стану чужинця на своїй території.

При сповіщенні смерти заподілих чужинців приняло швейцарське право (арт. 28 зв'язк. зак.) мішану систему, беручи під розвагу раз *lex patriae*, другий раз знова *lex domicilii*, та переказуючи самий акт сповіщення законам *fori*. Новий німецький закон (арт. 9 впр. 3.) дозволяє оповістити помершим такого чужинця, якого правні відносини судитимуться по німецьких законах; але сей закон приймає *lex domicilii* для такого чужинецького подруга, що мав свій останній осідок у Німеччині, та коли його жінка була первісно німецькою громадянкою і залишилася або повернула до Німеччини.

Значно складніші відносини родинного права.

Вже з огляду на заручини повстають питання, на які годі відповісти чистим покликом на *lex patriae* чи *lex domicilii* чужинця. Напр., зірвання заручин або спадкові договори між судженими мусять бути предметами окремої розваги.

Дуже важливе значіння в міжнародній лучбі має інститут подружа. Європейські континентальні закони признали тут переважно *lex patriae*, але не обійшлося й без значних модифікацій.

Візьмим, напр., постанови швейцарського цивільного закона з 1907 р. На чолі поставлено норму, що важність подружа, в якому хоч одна сторона є чужинцем, залежить від *lex patriae* обох подругів. Форма подружа, заключеного в Швейцарії, означається швейцарським правом (*locus regit actum*: арт. 61 впр. пост. під 7 в. — Пор. арт. 13 впр. з нім. цив. зак.). Дальше відрізняється з одного боку подружа чужинців у Швейцарії, з другого боку подружа, заключені за границею. Чужинець, що має свій осідок у Швейцарії і хоче там одружитися, мусить ді-

стати дозвіл на заключення подружжя від правління того кантону, де знаходиться його осідок, — та швейцарське правління не може відмовити сього дозволу, якщо заграничні уряди, компетентні по громадянству чужинця, заявлять, що визнають важність подружжя, заключеного перед становим урядником у Швейцарії. Так само й той чужинець, що не має свого осідку в Швейцарії, може в Швейцарії одружитися, коли буде доказано, що держава, до якої він належить, признає швейцарське подружжя, а швейцарське правління того місця, де має бути вінчання, згодиться на заключення подружжя (арт. 61 впр. пост. під 7 г). Щодо подружж, заключених за границею, швейцарське право відрізняє, чи та держава, де їх заключено (*lex actus*), признає заключене подружжя важним, чи ні. Якщо закони тої держави, де відбулося вінчання, признають подружжя важним, то й Швейцарія признає його важним без огляду на те, чи подружки були Швейцарцями, чи чужинцями — з одним тільки виїмком, а саме, — що не важні ті подружжя, які заключено за границею з очевидним наміром обійти приписи швейцарського права про неважність подружжя. Натомість коли чужа держава не визнає подружжя, заключеного на її території, важним, то всеж таки Швейцарія визнає його тоді важним, якщо заключення сього подружжя відповідає постановам швейцарського права (арт. 61 впр. пост. під 7 д).

Так ставиться до питання про важність подружжя та держава, що не знає обмежень віроісповідної натури і дає всім на своїй території значну свободу. Сього не можна сказати про всі європейські держави. Напр., австрійське та російське право домагалось церковного вінчання, зосібна в австрійському праві були такі подружні перешкоди, що з покликом на „*ordre public*“ нехтували важність усіх подружж, хочби були важно заключені за границею (сюди належали, напр., *impedimentum disparitatis cultus*, *impedimentum ordinis et voti solemnitis*, *impedimentum catholicismi*).

Тому повстала потреба взаємного порозуміння між державами щодо всіх питань, які торкалися важности подружжя. Се порозуміння складено в Газі дня 12. червня 1902 р. Воно носить виразний характер компромісу. Головні постанови його про важність подружжя такі:

Право заключення подружжя нормується законами *patriae* обох майбутніх подругів, оскільки сама *lex patriae* не вказує виразно на інший закон. Але всеж таки держава, що на її території подружжя заключається, може всупереч повищій нормі заборонити такі подружжя, які противляться її постановам: 1. про такі ступні споріднення чи посвоячення, що становлять нерозрішиму подружню перешкоду; 2. про перешкоди чужоложства або убийства подруга; 3. про перешкоди подружного звязку або

з причин віроісповідної натури (в сих випадках, значить, задержано *lex territorii*).

Ще більший заколот існує щодо розводу й розлуки подружжя. Тут *lex territorii* має вже тому великий вплив, бо держави вирішують звичайно щойно тоді питання розводу чи розлуки, коли самі визнають ці інститути. З другого боку треба розважити, що модерні держави прикладають велику вагу до своїх позитивних приписів про причини розводу чи розлуки, вважаючи їх здебільшого необхідними вимогами „*ordre public*“.

Нове німецьке право признає для розводу по принципі *lex patriae* чоловіка в хвилі винесення позову; але коли в сій хвилі чоловік стратив німецьке громадянство, а його жінка залишилася Німкою, рішатимуть німецькі закони; взагалі німецькі суди можуть щойно тоді вирішити розвід або розлуку на основі чужих законів, якщо се рішення відповідатиме також постановам німецького права (*lex territorii*: арт. 17 впр. 3.). Швайцарське право має досить складну систему (пор. арт. 61 під 7 е, ж, з впр. пост.), а саме: Швайцарський подруг, що мешкає за границею, може жадати розводу перед швайцарським судом своєї батьківщини; сей розвід вирішується по швайцарському праву (*lex fori*). Але колиб такий подруг вніс позов про розвід перед приналежним судом свого осідку (себ-то за границею) і той суд порішив розвід, то Швайцарія визнає його важним, навіть колиб не відповідав постановам швайцарського права (*lex domicilii*). Чужинецький подруг, що мешкає в Швайцарії, може внести позов перед швайцарським судом свого осідку, оскільки докаже, що закон або *usus fori* його батьківщини допускає дотичну причину розводу і признає компетенцію швайцарського суду (мішана система *legis patriae* з *lex domicilii*). Якщо є ці вимоги, швайцарський суд рішатиме про розвід по приписам швайцарського права (*lex fori*). Швайцарське право признає загалом у міжнародній лучбі розвід або розлуку остільки, оскільки рішаючі державні закони признають ці інститути.

Питанням розлуки й розводу занялася також Гагська конференція. Вона винесла м. и. такі постанови:

Подруги можуть домагатися розводу або розлуки тільки тоді, якщо не тільки *lex patriae*, але й *lex fori*, де поставлено домагання, знають взагалі інститут розводу або розлуки, та і в даному разі допускають, хоч з різних причин, розвід чи розлуку. *In concreto* можна домагатися розводу або розлуки звичайно тільки від влади, приналежної на основі *lex patriae* обох подругів; виїмково також від влади осідку обох подругів, якщо справа іде про таке подружжя, що не може дати основи жадати розводу або розлуки від компетентної влади батьківщини. Якщо подруги не мають рівної державної приналежності, останнє спільне право вважатиметься їхньою *lex patriae*.

Великі труднощі виринають у маєтковому праві подружжя. Тут конкурують різні системи: *lex domicilii* побіч *lex patriae*, система зміни права відповідно до зміни осідку (або громадянства) побіч системи незмінності. Притім перехрещуються поклики на етичні погляди нації з потребами публичного кредиту. Французька практика зберігає французьке право в маєтково-правних відносинах заграничних подругів, оскільки вони довгий час мешкають у Франції, припускаючи, що се, мовляв, відповідає волі сторін. Швейцарський вчений Майлі вказує *de lege ferenda* на подружний договір або на *lex patriae* чоловіка, але жадає до того, щоби подруги в короткому часі зголосили до реєстрового уряду заяву, що не хочуть змінити правового стану річи. Колиж не зроблять сього до означеного часу, рішатиме супроти третіх осіб *lex domicilii*.

З огляду на батьківську власть дають одні системи першинство законам *patriae*, другі законам *domicilii*. Головно щодо виховання дітей і права батьків жадати послуху від дітей та карати їх, треба признати більше оправдання за *lex domicilii*. Правне відношення неправесної дитини до матері судитиметься в німецькому праві по німецьким законам, якщо матір є Німка (*lex patriae*: арт. 20 впр. 3.); так само обовязки неправесного батька супроти неправесної дитини й супроти матері дитини по законах держави, до якої належала матір підчас народин дитини (*lex patriae*: арт. 21 впр. 3.). Натомісць швейцарське право приймає тут *lex domicilii*. Добровільне признання неправесної дитини судитиметься звичайно по *lex patriae* батька. Управеснення неправесних дітей нормується у міждержавному приватному праві звичайно на основі *lex patriae* батька, але й тут виступають норми, що зберігають все таки *lex territorii*. Те саме можна сказати й про адопцію, причім *de lege ferenda* вказується часто на *lex domicilii*.

Вкінці мусимо ще вказати на труднощі, що вяжуться з правом опіки та курателі. Через неможливість розібрати на сьому місці всі питання, вкажемо тільки на дуже складні постанови швейцарського права, які визначаються тим, що, нормуючи відносини між поодинокими кантонами з ріжними кантональними нормами, переводять цілу бюрократичну систему, балансуючи між *lex patriae* та *lex domicilii* (арт. 10—18 швайц. звязк. зак.). —

Загалом беручи: в модерних законах перехрещуються на полі особових правних відносин різні системи міждержавного приватного права; комбінується *lex patriae* з *lex domicilii*, крім сього зголошується нераз *lex territorii* або *lex fori*.

На мій погляд *lex patriae* не може бути вже тому вихідною точкою модерної системи, що ні теперішнє державне право, ні правний стан міждержавних відносин не дають основ до вирішу-

вання дотичних питань шляхом *leges patriae*. Се правдива *petitio principii* припускати, що держава матиме якийсь „моральний“ інтерес у тому, щоб приписи її особового права зберігалися всюди, деб її громадяне не зупинилися на чужині, або що чужі держави повинні шанувати мовляв етичні вірування других націй — оскільки зважимо, що не всі держави є по правді національними державами та що дотичні правні постанови не являються віруваннями широких народніх мас, тільки здебільшого позитивними приписами держави, яких нераз не знають і самі громадяне. Взагалі *lex patriae* може мати вартість тільки побіч інших систем та у відповідній комбінації з ними.

Слідкуючи ходом історії за провідними шляхами нашого питання, помічаємо поруч три головні ідеї: ідею особистої свободи, ідею публичної старівлі та ідею міжнароднього правного обороту. Зупинюся коротко на сих трьох ідеях.

Почнемо з першої. Ніхто не може сумніватися, що новітнє приватне право опирається на ідеї особистої свободи. Сюди належить м. и. принцип повної свободи переселювання та принцип зрівняння чужинців з громадянами. Тому чужинцям повинно бути дозволено дружитися, розлучатися, розводитися чи знова сходитися по постановах тої держави, де вони живуть, та дотичні держави не повинні відмовляти свого правного апарату для здійснення сеї особистої свободи чужинців. З другого боку само поняття особистої свободи містить у собі обмеження. Французька конституція нормує: „Свобода — се право робити все те, що другому не шкодить. Тому не можна визначувати природним правам людини ніяких інших границь, тільки такі, що заporučують усім другим членам суспільности ужиток таких самих прав. Сі границі може визначити тільки закон“. А що закони видає новітна правова держава для своєї території, то послідовно кожна держава має визначувати для себе границі природних прав людини, обіймаючи не тільки своїх громадян, але й тих чужинців, що знаходяться в її області. Сюди належить м. и. заборона полігамії.

Друга провідна ідея — се ідея публичної старівлі, яку ставлю на місце многозначного та надто гнучкого поняття: „*ordre public*“.

Взагалі приватне право можна поділити на два головні розділи: маєткове право й право публичної старівлі. До сього останнього належать по моему не тільки головні інститути родинного права з опікою й курателею, але й особна охорона служби та робітників у приватно-правних відносинах до службодавців та підприємців. Публична старівля обіймає приватне життя чоловіка в його різних організаційних формах, в родині чи без родини та в інших суспільних зв'язках, що матимуть характер т. зв.

правничих осіб. Зосібна належать сюди правні відносини подругів до себе, т. зв. чоловіча власть, правне становище жінки в подружжю, маєткові права щодо маєтку жінки і навпаки, правні приписи наслідком розводу чи розлуки, правні відносини батьків до дітей, батьківська власть, маєткові права батьків щодо маєтку дітей, правне становище неправесних дітей, права матері до неправесного батька дитини, управеснення правесних дітей, адопція, правні відносини опіки та курателі ітд.

Публичну старівлю в сьому розумінні виконуватиме кожна держава по своїх законах; тому тим законам повинні, по мойому, підпорядкуватися не тільки громадяне держави, але й чужинці, що стало в ній живуть. Тут припоручається *lex domicilii*, оглядаючися головню на особу, яка в родинній організації грає головну роль, або на ту особу, що в даному разі потребує публичної старівлі.

Вкінці ще третя ідея: міжнароднього правного обороту. Дев'ятнадцятий вік витворив такий інтернаціональний рух, що найважливішим мірилом правного нормування міждержавного приватного права мусить бути все таки огляд на вимоги й потреби міжнароднього обороту. Правні норми не можуть його спинювати, вони мусять захищати його всякими способами. Се торкається й особово-правних відносин, оскільки вони стоять у звязку з оборотовим правом.

Загальні принципи, які малиб піддержувати міждержавний правний оборот на полі особового права, можна, по мойому, звести до ось яких провідних думок:

1. Правні діла, заключені важно в одній державі, повинні визнаватися важними і в других державах. Се торкається й подружжя й *qualitates personae*, як батьківства, правесного чи неправесного походження ітд.

2. До забезпечення суспільного обороту потрібно, щоби правні діла удержувати по можности в правній силі. Тому оправдане становище швайцарського права, що навіть подружжя, неважно заключені на чужині, треба вважати в Швайцарії важними, якщо не противляться правним приписам швайцарського права — і навпаки.

3. Є загальна норма, що в справах, які стоять у звязку зі суспільним оборотом, треба розслідити правдивий намір сторін та зберігти „звичаї праведного обороту“ (пор. § 914 австр. к. ц. з. в новій стилізації). Чужинці можуть отже в правних ділах між собою та у відношенні до громадян спосилатися на чужинецьке право, але лиш остільки, оскільки ходить о правні наслідки на чужині. Щодо „звичаїв праведного обороту“, то слід дивитися на них з двох боків: по перше з огляду на особи, що беруть безпосередню участь у правному ділі, по друге з огляду на дер-

жав у, яку при заключенні діла очевидно знехтовано. Справедливо поступає практика французьких судів, що вважає чужинця ділово здатним, якщо французький контрагент без власної провини вважає його за такого; ся практика повинна мати загальне значіння та прикладатися аналогічно до всіх приватно-правних взаємин у міжнародній лучбі. З другогож боку ніяка держава не може погодитися з тим, щоби хтось нарочито вибирався до чужини для заключення такого правного діла, яке в батьківщині неважне. Се торкається головню заключення подружжя в чужій державі, щоби обійти приписи своїй державі. Навіть швейцарське право відмовляє такому *in fraudem legis agere* своїй санкції.

4. Вкінці й тут виринає питання, чи з огляду на особову сферу оборотового права признати першінство законам *patriae domicilii* чи *loci* Сим питанням займається система німецького й швейцарського права, та вище було сказано, до чого вона змагає. Але на сьому місці не можу зупинитися на тих двох системах, та вважаю своїм обов'язком вказати на одну з ранішних систем, яка заслугує, по мойому, на особливу увагу, хоч її дотепер ще не оцінено як слід. Маю на думці постанови §§ 4, 33 і 34 австрійського закону з 1811 р. Правда, що ні теорія, ні практика не зуміли перевести точної аналізи сих постанов, та не могли заважити в новітній системі міждержавного приватного права; але якраз слід се зробити, щоби переконатися, як редактори одного з найліпших законотворів свого часу зі старими традиціями звязали новітні змагання.

Підчас редакції австрійського закона, себ-то в першому десятилітті 19. віку, стояли побіч себе дві головні теорії: теорія особових, реальних та мішаних статутів середньовічної італійської школи (з *lex domicilii* в особових статутах) — і теорія територіальности по думці французького вченого Аржантре (Аргентреус). Вплив французької революції ще не проявився, та — як вище було сказано — теорія *legis patriae* виринула щойно пізнійше.

Редактори австрійського цивільного закона перебрали три категорії правних постанов відповідно до поділу на особові, реальні та мішані статuti (особові в §§ 4, 34, 300; реальні в § 300; мішані в §§ 35—37); але всеж таки в постановах про „особисту здатність до правних діл“ зіставляли під мимовільним впливом територіальної теорії, що знайшла свій вираз у згаданому вище арт. 3 французького *code civil*.

Первісною основою австрійського закона з 1811 р. був західно-галицький закон, який про особову сферу громадян та чужинців виніс ось які постанови:

І. § 14: „Також кожний чужинець, що пробуває в краях, для яких видано сі закони, підлягатиме сим законам, оскільки не матиме окремого формального звільнення“.

I. § 15: „Мешканців сих країв вьжуть сі закони також у діланнях і ділах, які вони переводять поза ними, оскільки через те обмежується їхня особиста здатність, та оскільки сі ділання й діла поруч сього й в сих краях можуть і мають видати правні наслідки“.

I. § 16: „Діла, що їх переводять чужинці в сих краях або й на чужині, слідує судити по сих законах, якщо в сих краях повстане про се правний спір, хіба що з огляду на час і місце ділання буде доказано инше право“. —

§ 14 відповідає § 33; § 15 = § 4; § 16 = 34 к. ц. з.

Всі три постанови становлять оден правничий силльогізм. Вони змістом безпосередньо звязані між собою — та ціла дискусія над ними переводилася в редакційній комісії рівночасно. Се й для екзегези згаданих §§ к. ц. з. незвичайно важне.

Найменшій зміні підпала постанова I, § 15. Крім першого й останнього речення теперішнього § 4 к. ц. з. головна постанова залишилася майже без зміни. Інтересно вказати на те, що навіть у першій редакції задержано ще слова: „Мешканців сих країв“, подібно як в § 1 к. ц. з., — та щойно в другій редакції заступлено їх без мотивів „громадянами“. Се найліпший доказ, що редактори австрійського закона не мали повної свідомости ріжниці між *lex patriae* та *lex domicilii*, і що їм більше ходило про те, щоби зазначити вагу територіяльного права для австрійського громадянина, розширюючи його навіть поза межі держави й на чужину. (Відвотною стороною сього погляду являється згадана повище постанова I § 16, яка для чужинців пропонує в Австрії *lex fori*).

Значно більші зміни стрічаємо в постановах §§ 14 і 16 західно-галицького закона, яким відповідають §§ 33 і 34 к. ц. з. Тут зазначається перш за все повне зрівнання чужинців зі своїми громадянами і то так сильно, що годі припускати, щоби австрійський закон хотів „особисту здатність до правних діл“ судити инакше з огляду на громадян (§ 4), ніж з огляду на чужинців (§ 34). Взагалі постанови §§ 4 і 34 можна щойно тоді розуміти як слід, коли їх вважатиметься висловом тої самої думки: § 4 для власних громадян, § 34 для чужинців. А що вони, на перший погляд, ріжняться текстом між собою, то треба на основі загального зрівнання чужинців з громадянами (§ 33 pr.) доповнювати одну постанову другою: що не сказано в § 4 — доповнити з § 34, та що не сказано в § 34 — доповнити з § 4.

§ 4 к. ц. з. постановляє в 2. реч.: „Громадян сеї держави вьжуть сі закони також у діланнях і ділах, які вони переводять поза границею держави, оскільки через те обмежується їхня особиста здатність піднімати їх, та оскільки ті ділання й діла поруч сього і в сих краях мають видати правні наслідки“.

§ 34 к. ц. з. звучить: „Особиста здатність чужинців до правних діл судитиметься загалом по законам місця, яким чужинець підлягає з огляду на свій осідок, або, як не має правдивого осідка, з огляду на свої народини, як підданий, оскільки про поодинокі випадки закон не постановляє инакше“.

Ідучи слідами дискусії, яка велася в редакційній комісії майбутньої австр. к. ц. з. (Пор. Ofner, Der Urentwurf und die Beratungsprotokolle des oesterreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuchs, I. ст. 51 і д.), та не зражуючися тим, що самі редактори переплутували поняття *lex patriae* з *lex domicilii*, мусимо перш за все відкинути ту теорію, яка вчить, що по австрійському праву має про особисту здатність осіб рішати право громадянства. Виходячи з територіяльних мотивів, редактори зачіпили щоправда й „громадянство“, але з громадянством скомбінували й місце осідку, і то так, що саме на осідку поклали головний притиск. Тому нема потреби при викладі постанови § 34 нехтувати ні слова: „з огляду на свій осідок“, ні слова: „як підданий“ — бо можна залишити оба означення, задержуючи їм повне значіння. При відповідній екзегезі не можна виключити ні одного слова, та треба брати правні постанови буквально так, як вони є, нічого не зменшуючи.

Доповнюючи взаємно постанови §§ 4 і 34 к. ц. з., та звязуючи їх з загальною нормою § 33 к. ц. з. про зрівнання чужинців з громадянами, приходимо до таких висновків:

Закон нормує особову сферу чоловіка в міждержавнім приватнім праві осібно з огляду на власних громадян та осібно з огляду на чужинців.

1. З огляду на власних громадян:

а) Австрійський громадянин має рівночасно й осідок в Австрії — рішає австрійське право (§ 4 рг.)

б) Не можна певно означити осідку австрійського громадянина, натомість можна означити, що місце його уродин в Австрії — рішають австрійські закони (аналь. з § 34).

в) Навіть тоді, коли австрійський громадянин матиме осідок чи з браку осідку, місце народин у чужій державі, то з огляду на його особу рішатиме австрійське право, оскільки він, піднімаючи правне діло в чужій державі, мав намір, щоби се діло мало свої правні наслідки в Австрії (§ 4, 2. реч.).

г) Але якщо він має осідок, чи з браку осідку місце народин у чужій державі, та не має наміру переносити правних наслідків своїх правних діл чи ділань до Австрії, то й про його особу рішатиме право сеї держави, де він осів, або де народився (а contr. з § 4). Колиб вкінці австрійський громадянин мав місце осідку або народин у чужій державі, але хотів правні наслідки правного діла чи ділання перенести при самому ділі

до третьої держави, то австрійський суддя мусівби зберігти приватно-правні закони сеї останньої (аналь. з § 4).

2. Те саме, що сказано про громадян, відноситься аналогічно й до чужинців, а саме:

Оскільки чужинці матимуть свій осідок, або — якщо не мають осідку — місце народин в Австрії та не думають при правному ділі чи діланні перенести правні наслідки дотичного правного відношення до чужої держави — доти вони щодо особистої правної сфери підлягають австрійському праву (*lex domicilii*); але коли вони, заключаючи правне діло, мали на меті, щоб воно мало правні наслідки в чужій державі, про їхню особу рішатиме право чужинецької держави (§ 33 і аналь. з § 4). Чужинці, що матимуть свій осідок або місце народин у приналежній по своєму громадянству чужій державі, підчиняються в особовій сфері законам своєї держави (*lex domicilii*), хіба що основуючи правне відношення мали намір перенести правні наслідки його до Австрії чи іншої третьої держави (§ 34 і аналь. з § 4). Останнє застереження § 4 відноситься й до тих чужинців, що мають свій осідок чи місце народин у третій державі; звичайно сі останні підлягатимуть щодо своєї особи законам свого осідку, як місця народин (аналь. з § 4). —

Збираючи екзегезу сих постанов до спільного знаменника, одержуємо дві провідні норми, а саме:

1. Провідний шлях австрійського права з огляду на особисту сферу чоловіка та вплив її у міждержавних правних відносинах веде нас до давньої італійської теорії доміцілю. Правда, що вона переплітається оглядом на „громадянство,“ але головною оскільки, що в кожному випадку розважується, чи правне діло заключає громадянин на чужині, чи чужинець у несвоїй державі.

Ся реляція витворилася з первісної переваги територіального моменту, який, ідучи шляхом зрівнання чужинців з власними громадянами, мусів прийняти у відношенні до чужих держав послідовно систему формальної взаємности, домагаючися від чужих держав, щоби до австрійських громадян прикладали так само свої закони, як австрійське право прикладатиме до чужинців австрійські закони (пор. § 33 і f.) — та в дальших наслідках мусів у відношенні до особистої сфери поодиноких осіб обняти всі особи, чи громадян чи чужинців, привязуючи їх до території. А що правничим висловом привязання особи до території являється в приватному праві її осідок, то осідок мусів стати головною правною основою відношення осіб у міжнародній лучбі.

2) Але на сьому не зупинився австрійський закон, даючи сторонам можливість перенести правні наслідки правного діла на інше місце, зосібна на місце державної приналежности діючих сторін. Се на той час новий елемент, що вязав зі собою

вимогу свободного обороту з пізнішою *lex patriae*. Але ся остання виступає тут тільки посередньо і лиш остільки, оскільки вимагає сього суспільний оборот. —

Провіливши сі провідні шляхи австрійського права ще з початків 19. віку, мусимо вкінці розважити, оскільки можна користуватися ними в модерних відносинах з початком 20. віку. Перш за все мусимо сконстатувати, що обставини, серед яких творилися згадані норми австрійського права, та мотиви, якими кермувалися тодішні кодифікатори, були інші, ніж нинішні. Система поліційної держави з кінця 18. віку відбилася на перевазі територіяльної системи в нашому питанні; та — як ми бачили — ся остання завела послідовно до „доміцілю“, значить до тої самої вихідної точки, з якої в середньовіччю виходили вільні італійські міста в особових статутах. Щось подібного бачимо й тепер: система поліційних держав перестала існувати, настала ідея особистої свободи, публичної старівлі й свободного інтернаціонального обороту, та всеж таки й до сих змінених обставин, до діаметрально-противних кличів придається стара правна підстава, себ-то осідок, як основа особових правних норм.

Зосібна, якщо візьмемо під розвагу вимоги свободного міжнародного обороту, мусимо *sine ira et studio* дати в нашому питанні першинство системі осідку перед всякими іншими системами, в тій черзі й перед *lex patriae*. В суспільному обороті, що захопив широкі круги всесвітнього населення без огляду на кордони, годі оглядатися на те, який хто громадянин, тим більше, що се питання ріжно унормоване в різних державах, та, як знаємо, допускає різні — позитивні й негативні — конфлікти. Хто входить з другим у суспільних відносинах в лучбу, мусить перш за все дивитися, з ким має до діла, в яких приватних відносинах живе та особа, з котрою він особисто входить у правні звязки. Основою сього може бути тільки осідок.

Поняття доміцілю мусить завсіди бути однаковим поняттям — з одного боку фактичним, з другого боку правним, але кожному приступним, від нормування позитивних законів незалежним. Хто „осів“ на якомусь місці, та кожний може бачити, що він у сьому місці зосередив свою заробітну, фахову чи іншу приватну діяльність, — той має у сьому місці свій доміціль.

Але не щодо кожної особи можна в даному моменті означити її справжній осідок. Тому потрібний сурогат осідку. Старе австрійське право пропонує місце народин сурогатом осідку. Се однак не відповідає потребам модерного обороту. Ніхто сьогодні не звик, заключаючи правне діло, носити метрику при собі, та ніхто не жадає від другого метрики при заключенні щоденних правних діл. Сурогатом доміцілю може бути тільки місце пробування (пор. арт. 29 впр. з. до нім. цив. зак.).

Станувши на принципі доміцілью, не потребуємо при діловій здатності особи, за приміром німецького та швейцарського права, робити різницю між облігаційним правом з одного боку, та родинним, спадковим і річевим правом з другого боку. Далеко простійше та доцільнійше судити ділову здатність особи в міжнародній лучбі загально по нормах *domicilii*.

Але те саме відноситься й до інших правових питань, що стоять у звязку з особовою сферою чоловіка, головню до питань родинного права. Вже вище було сказано, що принципів публичної старівлі найліпше відповідає *lex domicilii*.

Та колиб сю вихідну точку прийняли в згаданих питаннях усі цивілізовані держави, відпала би й потреба бюрократичного баянсування між *forum domicilii* та *forum patriae*, що — як відомо — спинює свободний розвиток правових інститутів у міжнародній лучбі. Свобода обороту домагається категорично знесення сих бюрократичних обмежень.

Остається ще одна провідна думка австрійського права, до якої мусимо зайняти становище в модерному праві. Се додаток § 4 к. ц. з., що робить уступку законам батьківщини задля вимог свободного обороту. Сюди належать два обмеження, а саме: 1) „оскільки обмежується особиста здатність піднімати“ правні діла чи ділання, та 2) „оскільки ті ділання й діла поруч сього й в сих краях мають видати правні наслідки.“ (§ 4).

Перша постанова допускає *lex patriae* для тих, що заключили правне діло на чужині, оскільки *lex patriae* накладає на правну здатність особи тяжчі правні вимоги, ніж *lex domicilii*. З того слідує, що в даному разі не треба зберігати *lex patriae*, якщо вона менше жадає від ділової здатности, чим *lex domicilii*. Друга постанова жадає збереження *legis patriae*, коли правне діло, заключене на чужині, має мати правні наслідки також у батьківщині дотичної особи.

Перша постанова доцільна й для модерного права, бо, очевидно, нема потреби спинювати свободу обороту, якщо *leges patriae* менше жадають, ніж *leges domicilii*. Але й друга постанова матиме для модерних відносин велике значіння. Тільки треба її поставити на ширших основах, яких домагається новітній суспільний оборот. Перш за все слід відрізнити момент заключення правного діла від правного стану, що повстає наслідком сього діла.

Сторони, що заключають правне діло, повинні знати, чи воно має мати правні наслідки тільки на чужині, чи якраз також у батьківщині або взагалі в другій державі. Якщо вони мають намір перенести правні наслідки правного діла до іншої держави, то мусять уже при заключенні діла оглядатися на особові правні приписи сеї останньої. Про сей намір повинні знати обі сторони при заключенні діла — він повинен бути очевидний для обох

сторін, причім явний недогляд одної сторони не виключає очевидности наміру другої. З другого боку ні підступ ні *reservatio mentalis* не можуть дати підстави до припущення, що сторони хотять дійсно перенести правні наслідки до іншої держави. Хто, напр., заключає подруже на чужині з наміром повороту до батьківщини, мусить не тільки щодо ділової здатности, але й щодо правних вимог важности подружа зберігти приписи своєї батьківщини. Так само, хто в чужині замовив товари до держави, де належить, або де має свій осідок, повинен при заключенні контракту відповісти тим вимогам ділової здатности, що відповідають законам його батьківщини чи доміцію.

Якщо одначе при повстанні правного діла чи правного відношення не було наміру переносити правних наслідків до іншої держави, або якщо сей намір не мав правної ваги, тоді всеж таки мусить сторонам бути дозволено користати зі своєї особистої свободи та перенести пізнійше місце свого осідку до іншої держави чи змінити державне громадянство. Тоді сферу публічної старівлі треба відмежити від сфери оборотових інтересів. Про публічну старівлю була вже мова повище.

Щодо оборотових інтересів, то треба дивитися на них із двох боків: *Jura quaesita* третіх осіб на попередньо заснованих правних відношеннях не повинні підлягати зміні, тому слід і на будуче зберігати постанови ранійшого правного осередку. Не може бути ніякої зміни *in fraudem creditorum*. Натомісць нові правні діла, що відносяться вже до часу й місця нового правного осередку, повинні судитися по новим місцевим нормам, по новій *lex domicilii*.

На сьому кінчу мої погляди на теорію міждержавного приватного права. Притім зазначую щераз, що в своїй короткій розвідці торкнувся тільки тих питань, які відносяться до особової сфери чоловіка, відкладаючи питання річевого облігаційного та спадкового права до пізнішого досліду.

сторін, причаїмши відомості одної сторони, не можуть дати підставу до припущення, що сторона хотіла дійсно перенести правні наслідки до іншої держави. Хто, наприклад, заключає подружжя на чужині з наміром повороту до батьківщини, мусить не тільки щодо ділової зацікавленості, але й щодо правних дійсних нахилок подружжя зберігти приписи своєї батьківщини. Так само, хто в чужині закупає товари до держави, де приймає життя, або де має свій осідок, повинен при заключенні договору відповісти тим вимогам ділової здатності, що відповідають звичаєм його батьківщини чи домінцію.

Нашою означе при повстанні правного діла чи правного відношення не було наміру переносити правних наслідків до іншої держави, або щодо сей намір не мав правової ваги, тоді може так думати сторонам бути дозволено користати зі своєї особистої свободи та перенести пізніше місце свого осідку до іншої держави чи змінити державне громадянство. Тоді сферу публічної старавлі треба відмежувати від сфери оборотних інтересів. Про публічну старавлі була вже мова вище.

Щодо оборотних інтересів, то треба дивитися на них із двох боків: зняти вплив третіх осіб на попередньо засвоєних правних відношеннях не повинні підлягати зміні, тому слід і на будуче зберігати постанови ранішнього правного осередку. Не може бути ніколи зміни із *fructum creditorum*. Натомість нові правні діла, що відносяться вже до часу й місця нового правного осередку, повинні судитися по новим місцевим нормам, по новій *lex domicilii*.

На цьому місці мої погляди на теорію міждержавного приватного права. Протім зазначую щераз, що в своїй короткій розвідці торкнувся тільки тих питань, які відносяться до особової сфери чоловіка, відкладаючи питання річового облігаційного та спадкового права до пізнішого досліду.

